VII. Dvarvietės ir kaimavietės
Manor and village sites

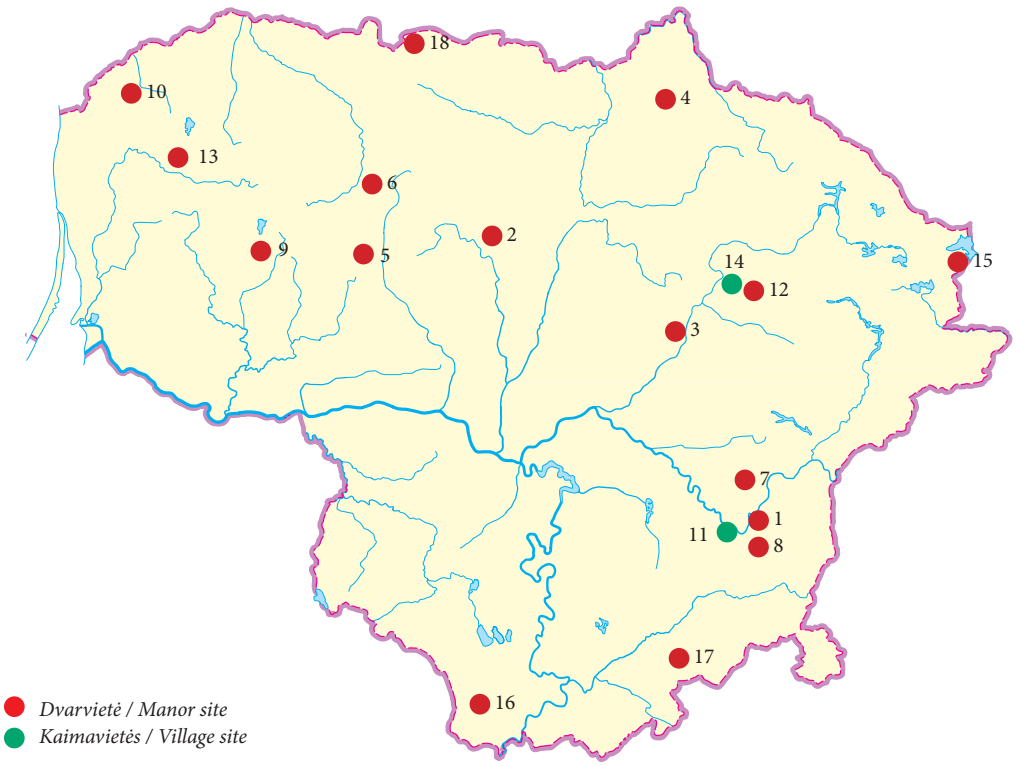

1 – *Antakalnis*
2 – *Baisogala*
3 – *Baraučizna (žr. II)*
4 – *Biržai (žr. IX)*
5 – *Kelmė*
6 – *Kurtuvėnai*
7 – *Liubavas*
8 – *Markučiai*
9 – *Medvėgalis (žr. II)*
10 – *Mosėdis (žr. II)*
11 – *Neravai (žr. XI)*
12 – *Pakalniai*
13 – *Plungė*
14 – *Sintautai*
15 – *Stabatiškė*
16 – *Veisiejai*
17 – *Verseka*
18 – *Žagarė (žr. II)*

Linas Girlevičius

Versekos dvaras

2009 m. atlikti archeologiniai tyrinėjimai Versekos buvusio dvaro sodyboje, sklype, esančiame valstybės saugomoje teritorijoje. Tyrimais bandyta atsekti sklypo PR dalyje esą stovėjusių pastatų liekanas, nustatyti kultūrinio sluoksnio pobūdį ir datavimą. Versekos buvusi dvaro sodyba yra Versekos I kaime (Šalčininkų r.), apie 5 km nuo plento Eišiškės–Varėna ir 12 km nuo Eišiškių miesto. Dabar sodybos fragmentai yra prie užtvenktos Versekos upės dalies – tvenkinio.

Iki II Pasaulinio karo vietovėje buvo keletas dvarų tokiu pavadinimu. Žymiausi iš jų Šalevičių Verseka (dvarvietė neišlikusi), Stanevičių Verseka (tiriamoji dvarvietė, fragmentiškai išlikusi iki šiol). Tai kadaise buvusio Lietuvos didžiųjų kunigaikščių dvaro, užėmusio gana didelę teritoriją, dalys. Senojo Versekos dvaro žemės ribojosi su Valkininkų, Konevos, Rodūnės, Eišiškių didžiųjų kunigaikščių dvarais bei Rūdninkų ir Varėnos miškais. Versekos dvaras rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo XIV a. 1409 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas dovanojo Vesekos–Papiškių kaimą Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai. XV a. Versekos dvaro žemes valdė didžiųjų kunigaikščių vietininkas Mantautas, o nuo 1442 m. – Tomkus. Pastarajam, buvusiam Šalčininkų dvaro valdytojui, Verseka atiteko mainais už Šalčininkus. Versekos dvarą jau kaip tėvoniją paveldėjo Jurgis arba Jurza Tomkus. Jis trečdalį žemių atidavė valdyti savo motinai. Ši ištekėjo už Taboro, su kuriuo susilaukė sūnų – Vaitiekaus, kuris vėliau tapo Vilniaus vyskupu, ir Bartkaus, kuris tapo LDK maršalka. Kol Jurgis Tomkus dalyvavo karo žygiuose, Taborai užvaldė Versekos dvarą. Grįžęs iš karo Jurgis apskundė Taboro įpėdinius Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui Jogailaičiui ir 1489 m. turtas jam buvo grąžintas. XVI a. pradžioje Versekos dvarą valdęs Jurgis Tomkus buvo bajoriškos Jurzių (lenkiškai – *Jurzycow*), kurių herbas – Naktikovas (lenkiškai – *Ślepowron*), giminės pradininkas. XVI–XVII a. Versekos dvaro žemes į smulkesnes valdas dalinosi Jurgio Tomkaus sūnūs Jurziai: Mykolas, Jurachnas ir Steponas. Žemės, kuriose yra tiriamoji Versekos dvaro sodyba, priklausė Steponui. 1688 m. Versekos dvaro žemės parduotos Jonui ir Sofijai Brzoskiams, kurie netrukus pardavė jas Mykolui Borodzičiui. Borodzičių giminė Versekos dvarą su Matuizų, Balandiškių ir Baciulėnų kaimais valdė 1690–1880 m. 1844 m. duomenimis, Versekos dvarą sudarė 603 dešimtinės. Jame gyveno 81 vyras ir 49 moterys.

Istorinius tyrimus atlikusios istorikės Laimos Vileikienės nuomone, dabartinės Versekos dvarvietės teritorijoje pastatai galėjo stovėti jau XV a. Dvaro paskutinysis savininkas – istorikas ir teisininkas, XX a. tarpukario Lenkijos Respublikos seimo deputatas Vitoldas Stanevičius pateikė istoriniais dokumentais paremtą XVI a. dvaro sodybos aprašymą (Stanewicz W., Dwor Wersoka, *Ateneum Wilenskie*, Wilno, 1926, rok III, zeszyt 10–11). Istorinių tyrimų metu Lietuvos archyvuose aptikta gana daug XIX–XX a. Versekos dvaro planų. Ankstyviausiame jų, datuojamame 1816 m., pažymėta, kad apytikrėje sklypo P dalyje yra buvęs didelis pastatas su vidiniu kiemu. Deja, šis planas rastas jau atlikus archeologinius tyrimus.

Ieškant anksčiau sklype galimai stovėjusių pastatų liekanų ir siekiant nustatyti kultūrinio sluoksnio storį ir pobūdį, buvo iškastos 3

žvalgomosios perkasos – pjūviai, kurių bendras ištirtas plotas yra apie 35 m^2. Topografiniu požiūriu aukščiausioje sklypo dalyje (P pakraštyje) tirtas ***pjūvis 1***. Kultūriniame sluoksnyje aptikta keletas fragmentų žiestos buitinės keramikos, kurios ankstyviausi pavyzdžiai datuojami XV–XVI a. I puse. Smėlio įžemyje išryškėjo duobių ar kitokios paskirties perkasimų ir jų dalių kontūrai. Daugumos jų datavimo dėl radinių stokos nustatyti nepavyko. Tai, kad aptikta ūkinių duobių, leidžia spėti, kad šioje sklypo dalyje vyko intensyvi ūkinė veikla. Pjūviuose 2 ir 3 vertingų archeologinių radinių neaptikta. Nors sklypo PR dalyje tyrinėjimų metu pastatų liekanų nerasta, tai anaiptol nereiškia, kad sklypo ribose nėra stovėję gyvenamieji ar kitokios paskirties pastatai. Šių objektų liekanų paieškas apsunkina tai, kad senoji kartografinė medžiaga nėra itin tiksli, lyginant su dabartine, taip pat tai, kad tarybiniu laikotarpiu užtvenkus Versekos upę, stipriai pasikeitė visas vietovės reljefas – sumažėjo orientyrų. Aptikus didesnį kiekį istorinių planų, kuriuose vaizduojama Versekos dvarvietė, derinant juos vieną su kitu, o taip pat su dabartiniais planais, būtų galima pratęsti pastatų liekanų paieškas taikant archeologijos tyrimų metodus. Šie darbai yra tikslingi, siekiant detaliau atskleisti Versekos dvaro praeitį.

Verseka manor site

Excavations (a total of about 35 m^2) were conducted on the grounds of Verseka manor, also called the Stanewicz family manor, which has been known since the 14th century. The manor disappeared after the Second World War and its surroundings changed. No remains of the buildings that previously stood in the working part of the manor were found during the excavation, just isolated 15th–19th-century ceramic sherds.

Linas Girlevičius

Sapiegų rūmai ir aplinka

2009 m. spalio–gruodžio mėn. atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai L. Sapiegos gatvėje 13, Vilniaus mieste, Sapiegų rūmuose (unikalus kodas 25771) ir jų aplinkoje – Sapiegų rezidencijos, trinitorių vienuolyno ir ligoninės statinių komplekso (unikalus kodas 726) teritorijoje. Šie tyrinėjimai yra viena priešprojektinių darbų sudedamųjų dalių. Kaip ir 2007 m. atlikti tyrinėjimai (*ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 244–248) šie gali būti vadinami archeologiniais–architektūriniais, nes jų metu didžiausias dėmesys skirtas Sapiegų rūmų architektūrinių detalių, konstrukcijų, dabartiniu metu žemės paviršiuje nematomų, prie rūmų buvusių statinių ar tik jų liekanų parametrų ir būklės nustatymui.

Architektūriniais tyrimais nustatyta XVII a. pabaigoje Kazimiero Jono Sapiegos (jis pretendavo tapti Abiejų Tautų Respublikos karaliumi) statytų rūmų erdvinė tūrinė struktūra, neišlikusių architektūrinių elementų vietos ir parametrai. XVII a. pabaigoje statytas pastatas santykinai nedaug perstatytas XIX–XX a. I pusėje. Statant rezidencinius (vasaros) rūmus, į jų erdvinę struktūrą buvo įjungti XVII a. I pusėje, iki Maskvos karo statytų rūmų liekanos. Šių (pirmųjų) rūmų mūrai dabartiniame pastate yra išlikę nuo rūsio iki 3 aukšto lygio, čia aptikta ir minimo laikotarpio sieninės tapybos fragmentų. Ankstesniais metais atliktų archeologinių žvalgymų bei tyrinėjimų įvairiose statinių komplekso vietose metu aptikta XVI–XVII a. ir vėlesnių